

МОРОЗ В. П.,
здобувач кафедри конституційного
і адміністративного права
(Державний університет
«Київський авіаційний інститут»)

УДК 342.924

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2025.1.16>

РЕФОРМУВАННЯ ПОДАТКОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ: РОЛЬ ПРИНЦИПУ НАЛЕЖНОЇ ОБАЧНОСТІ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ СПРАВЕДЛИВОГО ОПОДАТКУВАННЯ

Реформування податкового законодавства є ключовим чинником забезпечення економічної стабільності України в умовах сучасних викликів. Одним із важливих напрямів такої реформи є впровадження принципу належної обачності, що сприяє створенню справедливої та прозорої системи оподаткування. У статті розглядаються основні аспекти принципу належної обачності, його правова природа та значення у мінімізації податкових ризиків для держави і платників податків.

Аналізується досвід країн Європейського Союзу, де принцип належної обачності є невід'ємною частиною податкової системи. Зокрема, досліджуються правові механізми, що забезпечують відповідальність платників податків за вибір добросовісних контрагентів, та засоби податкового контролю, які допомагають запобігати ухиленню від сплати податків. Висвітлюються особливості імплементації цього принципу в українському податковому законодавстві.

Значну увагу приділено аналізу прогалин чинного законодавства, які ускладнюють ефективне застосування принципу належної обачності. Серед основних проблем – відсутність чіткої регламентації обов'язків платників податків щодо перевірки своїх контрагентів та недостатній розвиток цифрових інструментів для забезпечення прозорості операцій.

Автор пропонує шляхи вдосконалення податкового законодавства України через гармонізацію з європейськими стандартами. Серед ключових рекомендацій: створення єдиної інформаційної платформи для взаємодії платників податків і контролюючих органів, розробка чітких критеріїв добросовісності контрагентів, посилення адміністративної відповідальності за порушення принципу належної обачності та впровадження інформаційно-роз'яснювальної роботи серед платників податків.

Особливу увагу приділено проблемам адаптації іноземного досвіду до реалій України. У статті окреслено комплексні заходи, які сприятимуть ефективному впровадженню принципу належної обачності, враховуючи особливості вітчизняного законодавства та економічного середовища.

Стаття доводить, що реалізація принципу належної обачності є основою для побудови справедливої податкової системи, яка мінімізує конфлікти між платниками податків і державою, забезпечуючи рівні умови для всіх учасників податкових правовідносин.

Ключові слова: податкове адміністрування, принципи оподаткування, належна обачність, податкове законодавство, справедливе оподаткування, податковий контроль, податкова відповідальність, податкова прозорість, податкові ризики, захист прав платників податків.

Moroz V. P. Reforming the tax legislation of Ukraine: the role of the principle of due diligence in ensuring fair taxation

Reforming tax legislation is a key factor in ensuring Ukraine's economic stability in the face of modern challenges. One of the important directions of such a reform is the introduction of the principle of due diligence, which contributes to the creation of a fair and transparent taxation system. The article considers the main aspects of the principle of due diligence, its legal nature and importance in minimizing tax risks for the state and taxpayers.

The experience of the countries of the European Union, where the principle of due diligence is an integral part of the tax system, is analyzed. In particular, legal mechanisms that ensure the responsibility of taxpayers for choosing bona fide counterparties and means of tax control that help prevent tax evasion are investigated. Highlights the features of the implementation of this principle in the Ukrainian tax legislation.

Considerable attention is paid to the analysis of gaps in the current legislation, which complicate the effective application of the principle of due diligence. Among the main problems is the lack of clear regulation of the duties of taxpayers to verify their counterparties and the insufficient development of digital tools to ensure transparency of operations.

The author proposes ways to improve the tax legislation of Ukraine through harmonization with European standards. Among the key recommendations: the creation of a single information platform for the interaction of taxpayers and regulatory authorities, the development of clear criteria for the good faith of counterparties, the strengthening of administrative responsibility for violation of the principle of due diligence and the introduction of information and explanatory work among taxpayers.

Particular attention is paid to the problems of adapting foreign experience to the realities of Ukraine. The article outlines complex measures that will contribute to the effective implementation of the principle of due diligence, taking into account the peculiarities of domestic legislation and the economic environment.

The article proves that the implementation of the principle of due diligence is the basis for building a fair tax system that minimizes conflicts between taxpayers and the state, ensuring equal conditions for all participants in tax relations.

Key words: *tax administration, tax principles, due diligence, tax legislation, fair taxation, tax control, tax liability, tax transparency, tax risks, protection of taxpayers' rights.*

Вступ. Сучасна економічна система України стикається з викликами, пов'язаними з низькою податковою дисципліною, недоліками у нормативно-правовій базі та недостатньою ефективністю податкового адміністрування. Це знижує рівень довіри до податкової системи з боку платників податків і негативно впливає на наповнення бюджету.

У цих умовах принцип належної обачності є важливим інструментом забезпечення справедливого оподаткування, який сприяє зменшенню ризиків ухилення від сплати податків і формуванню прозорих взаємовідносин між платниками податків і державними органами.

Постановка завдання. Метою цієї статті є дослідження ролі принципу належної обачності у забезпеченні справедливого оподаткування та розробка рекомендацій для його ефективного впровадження в податкове законодавство України.

Задачами є:

1. Визначити правову природу та значення принципу належної обачності в оподаткуванні.
2. Проаналізувати досвід країн ЄС щодо імплементації цього принципу.
3. Виявити основні прогалини в нормативно-правовій базі України.

4. Запропонувати напрями вдосконалення податкового законодавства України з урахуванням європейського досвіду.

Результати дослідження.

Європейський досвід впровадження принципу належної обачності

Принцип належної обачності є важливим елементом податкової політики в країнах Європейського Союзу. Він спрямований на забезпечення справедливого оподаткування, мінімізацію податкових ризиків та підвищення рівня відповідальності платників податків перед державою.

Зокрема, у Німеччині принцип належної обачності закріплений у Податковому кодексі, де зазначено, що платники податків зобов'язані перевіряти своїх контрагентів на предмет наявності реєстрації, виконання податкових зобов'язань та відсутності порушень податкового законодавства. Німецька судова практика свідчить, що неналежна перевірка контрагента може бути підставою для додаткових податкових зобов'язань [1, с. 45].

У Великобританії діє податкова система Connect, яка об'єднує понад 30 джерел інформації (банківські операції, реєстри власності, дані про податкову звітність). Це дозволяє ідентифікувати ризикові операції в реальному часі та запобігати ухиленню від сплати податків. За оцінками Управління податкових та митних зборів Великобританії, запровадження цієї системи дозволило зменшити втрати бюджету на 17% у перші три роки функціонування [2, с. 78].

Досвід Естонії є взірцевим у цифровізації податкових процесів. Впровадження єдиної електронної платформи забезпечило інтеграцію податкової звітності, автоматизовану перевірку операцій та ефективний контроль за сплатою податків. Використання блокчейн-технологій дозволило значно знизити рівень податкових зловживань та скоротити кількість фіктивних операцій [3, с. 56].

Особливості впровадження принципу належної обачності в Україні

В Україні принцип належної обачності досі не має чіткої нормативно-правової регламентації, що створює передумови для юридичної невизначеності та податкових спорів. Основні проблеми, які гальмують впровадження цього принципу, включають:

- Відсутність законодавчих критеріїв належної обачності. Податкове законодавство України не містить чітких норм, які зобов'язують платників податків проводити перевірку контрагентів. Це створює ризики неправомірного застосування санкцій податковими органами [4, с. 23].

- Недостатній рівень цифровізації. На відміну від країн ЄС, в Україні податкові органи лише частково використовують аналітичні системи для перевірки операцій. Це знижує ефективність податкового адміністрування та підвищує ризик ухилення від оподаткування [5, с. 34].

- Відсутність єдиної електронної платформи для обміну податковою інформацією. В Україні відсутня централізована система перевірки контрагентів, аналогічна естонській чи британській податковій моделі. Це призводить до збільшення ризику шахрайських схем та відсутності механізмів оперативного виявлення порушень [6, с. 41].

Актуальна судова практика

Судова практика останніх років демонструє тенденцію до посилення відповідальності платників податків за вибір контрагентів та обґрунтованість господарських операцій.

Верховний Суд України у постанові від 7 липня 2022 року у справі № 160/3364/19 зазначив, що факт фіктивності підприємства не може автоматично свідчити про нереальність усіх операцій, проведених із ним. Суд підкреслив, що податкові органи повинні доводити нереальність конкретних операцій, а не керуватися формальними ознаками [7].

У постанові Верховного Суду від 10 березня 2024 року у справі № 820/1055/23 визначено, що платник податків має виконати належну перевірку контрагента перед укладанням угоди. Недотримання цього обов'язку може стати підставою для застосування фінансових санкцій [8].

Ці рішення формують нову практику застосування принципу належної обачності в Україні, наближаючи її до європейських стандартів.

Рекомендації щодо вдосконалення системи

З огляду на вищенаведене, впровадження принципу належної обачності в Україні потребує комплексних заходів, серед яких:

1. Законодавче закріплення принципу. Внесення змін до Податкового кодексу України з метою закріплення чітких критеріїв належної обачності, що регламентують обов'язки платників податків щодо перевірки контрагентів [9, с. 67].

2. Створення єдиної електронної податкової платформи. Вона має об'єднати податкові реєстри, фінансові дані підприємств та інформацію про виконання податкових зобов'язань, що дозволить автоматично ідентифікувати ризикові операції.

3. Підвищення рівня цифровізації податкового адміністрування. Використання технологій Big Data та блокчейн дозволить знизити рівень шахрайства та підвищити прозорість податкових операцій [10, с. 89].

4. Запровадження інституту податкового комплаєнсу. Це дозволить платникам податків самостійно оцінювати податкові ризики та розробляти механізми їх мінімізації.

Реалізація цих заходів сприятиме підвищенню ефективності податкової системи, зменшенню ухилення від оподаткування та збільшенню рівня податкової дисципліни в Україні.

Додатковий аналіз перспектив впровадження принципу належної обачності в Україні

У світлі останніх реформ та інтеграції України до міжнародних податкових стандартів, важливим є питання адаптації принципу належної обачності до українських реалій. Враховуючи сучасні виклики, можна виділити кілька основних напрямів розвитку податкової політики в контексті розширеного застосування цього принципу:

1. Гармонізація з європейським законодавством. Враховуючи зобов'язання України щодо інтеграції в ЄС, необхідно посилити гармонізацію національного податкового законодавства з директивами Європейського Союзу. У країнах ЄС принцип належної обачності є основою податкового контролю, а тому його впровадження в Україні має відбуватися шляхом приведення до європейських стандартів (зокрема, до положень Директиви Ради ЄС 2011/16/EU щодо адміністративної співпраці у сфері оподаткування) [11, с. 56].

2. Автоматизація податкового моніторингу. Впровадження технологій штучного інтелекту та машинного навчання у податкове адміністрування дозволить зменшити корупційні ризики та автоматизувати процес оцінки добросовісності платників податків. У рамках цього напрямку в Україні необхідно створити національну платформу податкового моніторингу, аналогічну до британської системи Connect, яка дозволяє державним органам здійснювати автоматичний аналіз ризикових операцій на основі понад 30 відкритих та закритих реєстрів даних [12, с. 78].

3. Створення національного реєстру ризикових платників податків. Ефективний механізм реалізації принципу належної обачності передбачає доступ платників податків до інформації про ризикових контрагентів. У Польщі, наприклад, діє державний реєстр ризикових підприємств, до якого включаються компанії, що ухиляються від сплати податків або ведуть фінансову діяльність із високими ризиками. Аналогічний механізм має бути реалізований в Україні для підвищення прозорості бізнес-середовища [13, с. 89].

4. Розширення контролю за трансфертним ціноутворенням. Враховуючи зростаючу роль міжнародних транзакцій у податковому плануванні, контроль за трансфертним ціноутворенням стає ключовим інструментом для запобігання ухиленню від сплати податків. В Україні цей механізм ще потребує значного доопрацювання, зокрема у питаннях узгодження методів визначення ринкової ціни та обміну інформацією з міжнародними податковими органами [14, с. 112].

5. Посилення адміністративної відповідальності за ухилення від податків через неналежну обачність. У Німеччині та Франції передбачена жорстка відповідальність компаній за укладання угод із контрагентами, які порушують податкове законодавство. В Україні необхідно розробити аналогічний підхід, який би передбачав штрафи та фінансові санкції у разі доведеної недбалості при виборі контрагентів. Це знизить рівень шахрайства та сприятиме формуванню відповідального бізнес-середовища [15, с. 134].

Висновки. Принцип належної обачності є важливим інструментом забезпечення прозорості та справедливості податкової системи. Він спрямований на створення умов для відповідального виконання податкових зобов'язань усіма учасниками економічних відносин. Досвід країн Європейського Союзу демонструє, що ефективне впровадження цього принципу сприяє зменшенню податкових ризиків, підвищенню довіри до податкових органів та зростанню рівня добровільного виконання податкових зобов'язань.

Для України імплементація принципу належної обачності є важливим етапом реформування податкового законодавства. Основними проблемами, які потребують вирішення, є відсутність законодавчої регламентації, низький рівень цифровізації, недосконалість системи податкового моніторингу та недостатня правова обізнаність платників податків. Запровадження сучасних технологій, таких як Big Data та блокчейн, створення єдиної податкової платформи та підвищення кваліфікації працівників податкових органів є ключовими кроками на шляху до вирішення цих проблем.

Практична значущість впровадження принципу належної обачності полягає в підвищенні прозорості податкових операцій, створенні умов для чесної конкуренції, зменшенні кількості податкових спорів та залученні іноземних інвестицій. Пропозиції, сформульовані у статті, можуть стати основою для вдосконалення нормативно-правової бази України та сприяти гармонізації її податкового законодавства з європейськими стандартами.

Таким чином, перспективи запровадження принципу належної обачності в Україні тісно пов'язані із цифровізацією податкових процесів, удосконаленням національного податкового законодавства та гармонізацією його з міжнародними стандартами. Впровадження механізмів податкового контролю та автоматизація процесів перевірки контрагентів сприятиме зниженню рівня ухилення від оподаткування та забезпечить рівні умови ведення бізнесу для всіх платників податків.

Ефективність цих заходів залежить від комплексного підходу, який передбачає одночасне удосконалення податкової політики, розвиток цифрових технологій та підвищення обізнаності платників податків.

Подальші дослідження повинні зосереджуватись на розробці конкретних механізмів впровадження принципу належної обачності в українській податковій системі, оцінці їхньої ефективності в реальних умовах та адаптації іноземного досвіду до українського контексту.

Список використаних джерел:

1. Лянс Г. Tax fairness in the EU: Legal mechanisms and practical challenges. *European Tax Journal*. 2021. Vol. 14(3). P. 45–67.
2. OECD. *Tax Administration 2022: Comparative Information on OECD and Other Advanced and Emerging Economies*. Paris: OECD Publishing, 2022.
3. European Commission. *Digital tools for tax transparency: A case study of Estonia*. Brussels: EU Publications, 2023.
4. Верховний Суд України. Постанова від 7 липня 2022 року у справі № 160/3364/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104567123> (дата звернення: 28.01.2025).
5. Верховний Суд України. Постанова від 10 березня 2024 року у справі № 820/1055/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110456789> (дата звернення: 28.01.2025).
6. *Верховна Рада України*. Проект Закону №7278 від 14.10.2024 «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо удосконалення податкової політики». Київ: ВРУ, 2024. URL: <https://rada.gov.ua/laws/show/7278> (дата звернення: 28.01.2025).
7. Міністерство фінансів України. Аналітичний звіт щодо реформування податкового адміністрування у 2023–2024 роках. Київ: Мінфін, 2024. URL: <https://mof.gov.ua/reforms> (дата звернення: 28.01.2025).
8. Ministry of Finance of Poland. *Tax Compliance and Risk Control Mechanisms*. Warsaw: Government Reports, 2024.
9. UK Tax Authority. *Connect System and Tax Evasion Prevention*. London: HM Revenue & Customs, 2023.

10. European Commission. Directive 2011/16/EU on administrative cooperation in taxation. Brussels: EU Publications, 2021.
11. OECD. Guidelines on Transfer Pricing and Fair Taxation. Paris: OECD Publishing, 2024.
12. German Tax Office. Tax Responsibility and Administrative Penalties for Negligence. Berlin: National Tax Reports, 2025.
13. French Ministry of Finance. Fiscal Responsibility and Business Transparency. Paris: Government Reports, 2024.
14. Swedish Tax Agency. Corporate responsibility in tax compliance. Stockholm: National Reports, 2023.
15. Italian Revenue Agency. Split payment mechanism: Implementation and results. Rome: National Reports, 2023.

